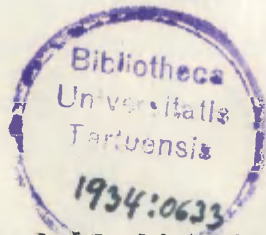

Est. A.

12352 153386243

Bidrag till Ingermanlands historia under 1600-talet.

Militärvägar och kolonisation

av

Hendrik Sepp.

Kampen mellan Sverige och Ryssland om Ingermanland och Keksholms län pågick sedan början av det 12 århundradet. Först kämpade Sverige om dessa land med Novgorod, men efter Novgorodrepublikens politiska sammanbrott under den andra hälften av 1400-talet fortsatte Moskva striden. Men Novgorod förde inte krig endast emot Sverige; även den livländska delen av Tyska orden var intresserad av Ingermanland, och bakom Sverige och Livlands orden stod Roms andliga värld, som var mycket intresserad av en katolsk förpost österut ifrån Finland och det gamla Livland. Om också Livlands landsherrar med tillhjälp av det tyska nationella partiet under åren omkring 1240 lyckades underkuva Pskov och västra Ingermanland och t. o. m. kunde grundlägga fästningen Koporje (Kaprio) och ett ingermanländskt biskopsäte, lyckades det dock Novgorod att tillbakaslä anfallen västerifrån vid Nevafloden, där Finlands energiske biskop Thomas redan år 1240 led ett svårt nederlag, återerövrade Pskov och slår livlän-darne på Peipus vid Mehikoorma 1242. Detta upprepades år 1256, då även ett förenat anfall gjordes ifrån länderna norr och söder om Finska viken. Då Sverige under de sista årtiondena av det 13. årh. företog ett nytt anfall, förenades detta ej med en framstöt även ifrån södra delen av Finska viken. Ty det gamla Livlands landsherrar förde en kamp med landets innevä-nare och denna upptog helt deras intresse och stridskrafter; hela orden och även biskoparna hade fullt upp att göra med att undertrycka urinnevärnarnas frihetskamp söderut ifrån Väinafloden och på Ösel (Saaremaa) under åren 1260 till 1290. Senare åter var den störande faktorn den inre kampen mellan Riga och riddarorden, vilken började år 1297 och med mindre avbrott pågick till 1330.

På 1290-talet företog Sverige det tredje anfallet emot Novgorod. En stor fördel för Sverige härvid var att Novgorods förra bundsförvanter, karelerna, nu voro Novgorod fientligt sinnade. Den energiske och kloke svenske riksmarsken Tyrgils Knutsson inföll i Karelen, grundade 1293 Viborg och intog under påföljande år även staden vid Vuoksens utlopp i La-

doga, Keksholm, vilken dock snart återerövrades. Det lyckades Tyrgils Knutsson att år 1300 utsträcka Sveriges makt ända till floden Neva och att vid Ohtaflodens mynning grunda en fästning vid namn Landskrona. Denna intogs dock nästa år av den novgorodska fursten Andrei Alexandrovitsch¹). Senare fortsattes denna kamp med växlande tur, tills den upphörde genom förmedling av den tyska Hansan, vilken var ytterst intresserad av en fri och säker handelsväg utmed Finska viken, Nevafloden, Ladoga och Volhov, till Novgorod. Genom Nöteborgsfreden år 1323 erhöll Sverige Väst-Karelen, under det att Novgorod fick behålla Keksholms län och landsträckan vid Nevafloden. Härmed hade Sverige endast delvis lyckats i sina avsikter, då Tyrgils Knutssons försök att framskjuta gränsen till Ladogasjön och Nevafloden inte givit något hållbart resultat. Sedd ifrån svensk-finsk ståndpunkt var gränsen ej naturlig, och dessutom lockades Sverige av den goda handelsvägen. Under Magnus Erikssons tid i mitten av det 14 årh. påbörjades en ny och häftigare kamp om landssträckan vid Nevafloden. Trots att anfällen mot Novgorod och Pskov även nu skedde ifrån två håll, Finland och Livland, gåvo dessa dock ej önskat resultat. Magnus Eriksson erövrade i augusti 1348 staden Nöteborg, men den gick förlorad i februari nästa år. Även Livlands anfall mot Pskov voro resultatlösa. När konung Magnus senare försökte fortsätta striden, utbröt pest i Sverige och Finland och trots att även kurian stod på hans sida, uppnådde han ingenting nämnvärt²).

Under 1500-talets senare del hemsöktes den del av Karelen, som låg vid Ladogasjön, och Ingermanland igen av kriget, ty efter ordensrikets sammanbrott kämpade Sverige och Ryssland om arvet. Denna kamp uppväckte även den gamla fejden om Ingermanland och Keksholms län. De första positiva resultaten märktes, när den berömde härföraren Pontus de la Gardie övertog ledningen av Sveriges stridskrafter. 1581 hade Sverige erövrat hela Nordestland, i Ingermanland Koporje och Jamburg, d. v. s. Ingermanlands västra och mellersta del, och nu kunde det även skrida mot det slutgiltiga erövrandet av landssträckorna vid Nevafloden. Men detta misslyckades. Vid fredsslutet år 1583 mellan Sverige och Ryssland vid Pljusaflo den utlopp erhö ll Ryssland en del av Nevaflodens linje. Snart följde även ett motangrepp från rysk sida. Genom Sveriges inre strid, de svenska och polska Vasarnas kamp sinsemellan, återfick Ryssland de erövrade delarna av Ingermanland genom Teusinafreden 1595. Men de oroliga tiderna i Ryssland vid början av 1600-talet gjorde det möjligt för Sverige att ånyo tänka på erövrandet av Ingermanland

1. Erik Hornborg: Finlands kristning. Kyrkohistorisk årsskrift. Tjugonionde årgången. Uppsala och Stockholm 1930, sid. 219—224.

2. H. Sepp: Setumaa ajalugu, samlingsverket Eesti III, s. 122, Tartu 1928.

och Keksholms län. Detta lyckades även och Keksholms län och Ingermanland, det sistnämnda denna gång nästan helt och hållet, tillfölla vid Stolbovafreden 1617 Sverige. Rysslands försök att under svensk-ryska kriget under mitten av 1600-talet återerövra dessa länd misslyckades. Redan under de första åren av det nordiska kriget utgjorde de båda, isynnerhet Ingermanland, ånyo krigskådeplatser.

Sveriges och Novgorods, senare även Moskvas, intresse för landsträckorna vid Neva och Ladoga är förklarligt genom dessa lands ytterst viktiga geopolitiska, i synnerhet deras ekonomiska läge. Under medeltiden låg ju Ingermanland vid de inkomstbringande väst- och östeuropeiska handelsvägarna. Nord-Rysslands viktigaste handelscentrum Novgorods, ekonomiska och i förbindelse därmed politiska inflytande stödde sig huvudsakligen på de handelsvägar, vilka gingo igenom Ingermanland. Moskva, vilket undertryckte Novgorods självständighet, var också intresserat av de gamla handelsvägarna och tillträdet till Östersjön. Till detta kom naturligtvis även Moskvas storfurstars politiska erövringsplaner i riktning mot nordväst. Stadsriket Novgorod och Moskva använde Ingermanland som hjälpmedel vid transithandeln men förmådde dock ej grunda nya handelscentra vid Finska viken. Handelsmedelpunkten Novgorods huvudintresse under Hansatiden var, att den skulle utgöra centrum för Nordrysslands handel, d. v. s. de främmande handelsmännen skulle bindas endast vid Novgorod. När Novgorod underkuvades av Moskvas storfurstar, övertog Moskva Novgorods handel. Moskvas handel stod dock ej på samma höga ståndpunkt, och det byggde ej en enda ny hamn vid Östersjön. Men under den svenska tiden under början av 1600-talet uppstod mellan Neva och Ohtaflodens mynningar en ny försvarspunkt — Nyenskans vid sidan av Nevalinjens förra stad Nöteborg³⁾. Sverige ville ej endast använda Nyenskans som försvarspunkt utan även för befordrandet av transithandeln mellan Väst-Europa, Sverige och Ryssland. Stolbovafredens villkor gävo Sverige stora fördelar på transithandeln område. Neva skulle göras till en viktig länk i Rysslands handel med västern⁴⁾. Därmed hade Sverige utfört det, som både Novgorod och Moskva ej kunnat. I stället för att bygga en hamn för transithandeln i det till Ryssland hörande Ingermanland, försökte Moskva för att utföra sina storpolitiska planer flera gånger erövra sina grannars, Sveriges och gamla Livlands hamnar. Därmed hade Ryssland visat stor passivitet och oförmåga vid bildandet av handelsmedelpunk-

3. A. x. Almquist: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. Meddelanden ur svenska riksarkivet. Ny följd. II:6 Stockholm 1919—1922, sid. 687. Staden grundades under Karl IX.

4. Se närmare om Nyen som centrum för Sveriges transithandel, i Carl v. Bornsdorffs verk "Nyen och Nyenskans"; Acta Societatis Scientiarum Fennicae, Tomus XVIII. Helsingforsiae MDCCCXCI, sid. 414—415.

ter; en direkt motsats till tyskarnas företagsamhet vid grundandet av städer vid Östersjöns södra strand, där tyskarna efter erövrandet av landet grundade flera viktiga handelscentra. Efter grundandet av Lübeck under mitten av 1100-talet, uppstodo under 1200-talets förra del vid Östersjöns södra strand ett flertal städer, t. ex. Stralsund, Stettin, Wismar, Rostock o. s. v., en del av dem på urgamla handelsplatser, några även helt nya. En grund härtill var bl. a. även den, att Ingermanland och det till Ingermanland gränsande Ryssland var fattigt och glest bebott, men å andra sidan uppstodo ju dock ett flertal städer i Finland vid Finska och Bottniska viken.

Vid slutet av den svenska tiden var en av Sveriges mest bekanta generalguvernörer i Livland, Erik Dahlberg, vilken även var Sveriges bästa befästningsexpert, fullt medveten om den viktighet landsträckan vid Nevalinjen ägde för Sverige i utrikespolitiskt och ekonomiskt hänseende. Han hade även fäst Sveriges uppmärksamhet på vikten av Nevaflodens mynning. Dahlberg hade, när han var ledaren av Sveriges fortifikationsväsen, erinrat Karl XI om nödvändigheten att bättre befästa Nyenskans⁵⁾. På uppdrag av den svenska centralregeringen sammanställde han även planerna för förbättrandet av Nyenskans, men dessa utfördes ej. Vid början av det nordiska kriget hade Nyenskans endast delvis förbättrats⁶⁾. Det största hindret var, att Sverige i första rummet måste tänka på iordningställandet av moderlandets fästningar. När man senare före utbrottet av det nordiska kriget även måste tänka på Transbalticums fästningar, användes lejonparten av den bestämda summan för dessas räkning, i synnerhet för Narva⁷⁾. Ingermanland, vilket låg mellan Finland och Estland, hade det felet, att det var ett lågland och därför lätt att genomtåga. En fördel var dock, att det från rysk sida var ganska svårt att intränga däri. Mellan Ryssland och Ingermanland lågo stora skogar och kärr; dessutom var det glest befolkat. Följaktligen var vägnätet från motståndarnas huvudkvarter, vilket var Novgorod, till gränsen av Ingermanland ej vidare utbildat. Konung Gustav Adolf, vilken personligen deltagit i striden mot Ryssland, insåg även fullkomligt denna sida av Ingermanlands försvarsmöjligheter. Vid öppnandet av riksdagen den 27 aug. 1617 efter freden vid Stolbova sade han bl. a., att Vodskaja pjätina (d. ä. Ingermanland) skyddas från tre sidor av Östersjön, Ladoga och Peipus, och där landförbindelse finnes med Ryssland skyddas det av stora kärr⁸⁾. Från Novgorod förde endast två

5. Se närmare H. Sepp: Narva piiramine ja lahing a. 1700, 1930, Tallinn, sid. 42—43.

6. B o n s d o r f f, sid 373—374. L. Munthe: Kungl. Fortifikationens historia, III, passim.

7. Se närmare H. Sepp: Narva piiramine ja lahing a. 1700 sid. 121—128.

8. E i n a r W. J u v e l i u s: Suomen sotahistorian pääpiirteet. I osa. Helsingissä, sid. 360—362.

större landsvägar till Ingermanlands gräns. Att dessa funnos, bevisas redan genom uppteckningar från Hansatiden. Det är bekant, att Hansans köpmän i början av det 14 årh. under sina handelsresor från Narva till Novgorod använde två landsvägar: en av dessa förde utmed Finska vikens strand och genom vodjakernas områden till Nevafloden, vidare utmed Ladogas södra strand till Volhovaflodens mynning och därifrån längs Volhovaflo den till Novgorod. Den andra och kortare vägen förde ifrån Narva över floden Luga till Novgorod⁹). Naturligtvis voro dessa vägar ännu äldre. Utom de nämnda vägarna använde sig handelsmännen naturligtvis även av sjövägarna utmed floden Neva och Ladoga till Novgorod.

På en karta, vilken ännu 1821 sammansattes av ryska generalstaben, se vi, att Novgorod endast har två direkta landsvägsförbindelser med Ingermanland, varvid dock den ena vägen delvis var uppdelad¹⁰).

I verkligheten ha vi alltså i dessa båda landsvägar två urgamla förbindelser mellan Ingermanland och Novgorod, vilka delvis användes till handelsresor men delvis även för krigståg. Vägen, vilken förde utmed Volhovaflo den och Ladogasjöns södra strand till Neva och därifrån vidare till Finland, hade varit en mycket gammal anfallsväg emot Finland, senare, när Ingermanland erövrats av Sverige, även emot östra delen av Ingermanland, Nevaflodens gränsland, varifrån man vid behov under användandet av provinsens egna landsvägar från öster till väster kunde anfalla även dess mellersta och västra del.

En annan och kortare väg möjliggjorde anfall från Novgorod som basis emot västra Ingermanland och därifrån över Narva emot Estland. Vid vägen, som förde ifrån Novgorod utmed Volhova och Ladogas södra strand, var Sveriges viktigaste gränsposition, den söder om Ladoga liggande gränspunkten Loppis. Ett anfall emot Ingermanland och Finland ifrån Ladogasjön var svårt, då det fattades hamnplatser på ryska sidan. Ladoga hemsöktes även ofta av stormar och var farlig, isynnerhet som ryssarna på den tiden hade mycket små erfarenheter av sjökrig¹¹). Under det nordiska kriget användes även Pskov som hjälpunkt vid operationerna mot västra Ingermanland. Här lågo vid gränsen de ryska stödjepunkterna Oudova och Somero. Den förstnämnda kunde delvis även användas vid anfall emot Syd-

9. Karl Leopold Goetz: Deutsch-Russische Handelsgeschichte des Mittelalters, Lübeck 1922, passim.

10. Планы и карты къ военной исторій походовъ россиянь въ XVII столѣтїи. Часть I. Томъ IV.

11. Se O. Sjögren: Karl XII och hans män. Ny, rikt illustrerad upplaga. Stockholm 1925, sid. 252. Se även Christian Kelch. Liefländische Historia. Continuation 1690 bis 1707. Mit Vorwort, Nachweisen und Personenregister versehen von Johannes Lossius. Dorpat 1875, sid. 233—234.

Estland. Ifrån Pskov skulle det även finnas en direkt förbindelse med västra Ingermanland, vilken användes åtminstone under det Nordiska kriget, då Pskov var utgångspunkt för operationerna emot Ingermanland. Vid tiden för det Nordiska kriget hade ryssarna vid sina anfall emot Ingermanland och Finland ifrån Volhova och Ladogasjön en stödjepunkt i staden Ladoga, vilken låg vid Volhovas mynning. Under de oroliga tiderna i Ryssland, när Sverige blivit inblandat i kriget, hade staden Ladoga 1610 övergått i svenskarnas händer. Den återtogs snart av ryssarna, men den 12 sept. 1611 erövrade svenskarna den återigen. Efter Stolbovafreden 1617 överlämnades Ladoga län och stad till ryssarna ¹²). Härmed försvagades Ingermanlands och Finlands försvar. Ryssland hade nu mycket lätt att samla stridskrafter i staden Ladoga till anfall emot Ingermanland, vilket det även gjorde under tiden för det stora Nordiska kriget år 1702—1703.

Vad angår Ingermanlands innevånare, så ha under tidens lopp stora förändringar försiggått, varvid man måste urskilja tre perioder. Först kom förryskningsprocessen under Novgorods och i synnerhet Moskvas välde, tills landet fullständigt erövrades av Sverige under Gustav Adolfs tid. Nu gjorde det finska inflytande på landskapets befolkning sig snabbt gällande, för vilket det stora Nordiska kriget och den därpå följande tiden satte en gräns, varpå Ingermanland igen drabbades av en russifieringsvåg.

Ingermanland hade redan före det ryska väldets tid ockuperats av finnar. Senare när Rysslands makt i Novgorod tilltog, inträngde även ryssar i landskapet, särskilt vid Volhovaflo den; även ifrån Finland förekommo invandringar, i synnerhet från Karelen och särskilt just under den svenska tiden äyrämöiser och savakoer, några även ifrån andra delar av Finland ¹³). Enligt källor från 1500-talet funnos i Ingermanland utom ryssar vodjaker, ingrer, savakoer och äyrämöiser ¹⁴). Vodjakerna och ingrererna bodde då i landskapets västra del ¹⁵). Men de funnos även vid Ingermanlands flod Izora ¹⁶).

12. Almquist II, sid 688.

13. Väinö Voionmaa. Suomen Karjalaisen heimon, historia. Helsingissä 1915, sid 62, 64—65; Carl Öhlander, Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning I 1617—1645. Upsala 1898, sid 26; Dr. I. Manninen. Soome-sugu rahvad, Tartu 1929, sid 66—68; Kunnik: Jordeböcker öfver Ingermanland. Писцовыя книги ижорской земли. Санкт петербургъ 1859—1862 passim.

14. C. Öhlander. Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland, Upsala 1900, sid. 4.

15. Ibidem, s. 5. Deras nuvarande boplatser tillhöra fyra socknar: Kaprio, Kattila, Soikkola och Narvusi eller Kosemkina. Kukkosi, vilken är den västligaste av vodjakernas byar ligger vid Lugaflodens strand. (Manninen, sid. 66—67).

16. C. Öhlander, Kyrkoreformationen, sid. 7.

Ingrerna och vobjakerna skilde sig under den svenska tiden från äyrämöiserna och savakoerna därigenom, att de, ehuru de ej kunde ryska språket, ivrigt fasthöllo vid de grekisk-katolska gudstjänsterna¹⁷). Härav framgår, att vobjakerna och ingrerna redan länge tillhört den grekisk-katolska kyrkan.

Sveriges regering försökte lösa Ingermanlands innevånare från det ryska inflytandet och uttränga den grekisk-katolska tron. I vobjakerna och ingrerna måste vi säkert se Ingermanlands gamla innevånare. Enligt Sjögren voro savakoerna de, vilka i kroppsbyggnad, klädsel och kulturellt hänseende minst skilde sig från finnarna, de voro luteraner och levde uppblandade med äyrämöiser och ingrer i kretsarna Petersburg, Schlüsselburg, Sofia, Oranienbaum, Jamburg och Narva. Isynnerhet just i socknarna (pogosterna) Keltis och Råbova, dessutom även Slavänka, Koprina, Spankova, Kolpano, Skrovitz, Gubanitz, Moloskovitz, Novasolk, Kattila, Kaprio och Zerebet. I samma kretsar, men delvis närmare Petersburg bodde äyrämöiserna i synnerhet i Türis, Tudershoff, Hietamäe, Ropscha och Liisilä, men de funnas även blandade med savakoer norrut från floden Neva i Toksova, Valkesaari och Voles¹⁸). Även äyrämöiserna voro luteraner och skilde sig genom klädsel o. s. v. från rysarna¹⁹). Med full rätt antager Sjögren, att ingrerna och vobjakerna voro landets äldsta innevånare, varvid han anser, att dess urinnevånare voro vobjaker. I början av 1800-talet fann man dessa huvudsakligen i kretsen Narva, i synnerhet i Kattila och den sistnämndas grannsocken Soikkina. Men förut ha de även bott öster om nämnda områden²⁰). Dessutom anser Sjögren, att svenskarna och ryssarna under 1500-talet med Ingermanland menade det senare svenska Ingermanlands östra del, under det att namnet Votskaja Pätina innefattade ett större område, än den tidens vobjaker bebodde²¹). I motsats till savakoerna och äyrämöiserna gjorde sig starkt ryskt inflytande gällande på deras språk, kläder och traditioner.

De äldsta efter vobjakerna anser Sjögren ingrerna vara. Under det 19 år:s första hälft fann man ett större antal av dessa i Türis, Zerebetha och Kaprio församlingar, alltså i närheten av vobjakerna. Norr- och söderut avtog deras antal. Så funnos endast ett fåtal på godsens Hietaemäe och Tudershoff, vilka ligga intill Türis och Zerebetha. Men enligt Sjögrens åsikt skulle

17. *Ibidem*, sid. 4.

18. Dr. A. J. Sjögren. *Über die finnische Bevölkerung des St. Petersburgischen Gouvernements und über den Ursprung des Namens Ingermanland*. St. Petersburg 1833, sid. 4—5.

19. Sjögren, sid. 5.

20. *Ibidem*, sid. 25. Dessutom hade vobjakerna och den övriga ingermanländska befolkningen den gemensamma benämningen tsud. Sjögren anser även (sid 29), att benämningen "Narova" tillhörde vobjakerna.

21. *Ibidem*, sid. 30.

deras antal tidigare varit mycket stort²²). Sjögren anser, och troligen med full rätt, att Ingermanland förr endast bestod av sin nuvarande östra del, staden Ladoga och dess län, dit senare karelerna inträngde.

Under det ryska väldets tid, stodo naturligtvis vodjakerna och deras grannar, ingrerna, under starkt ryskt inflytande, och som vi senare se, hade Sverige inte lätt att befria dem ifrån detta.

Under den svenska tiden var Ingermanland på grund av de ständiga krigen mycket glest befolkat, och Sverige måste tänka på bebyggelsen av landet. Flera problem måste lösas på en gång. I den del av landet där innevånarna voro talrikare, bestodo dessa av för Sverige och Finland främmande nationaliteter, vilkas seder och tro ej voro de samma som maktägarnas. Det största felet var dock det, att en ledande klass, vilken kunde utföra ett nödvändigt ekonomiskt uppbygge i det av kriget förstörda landet, fattades. Därför försökte Sverige genom långt gående privilegier locka dit kapitalstarka män ifrån utlandet, vilka på samma gång även skulle medföra arbetsdugliga människor. Detta motiv kom till synes i den s. k. ingermanländska kapitulationen eller landsakten (16 okt. 1622), genom vilken adelns, handelsmännens och böndernas överenskommelse sinsemellan och även med kronan fastställdes.

Ingermanlands landsakt förutser tre slags nybyggare. Till det första slaget hörde adeln och även rika personer, som ej tillhörde adeln, vilka gingo med på att för rusttjänst mottaga land till län från kronan. De andra, de s. k. emphyteuticarierna voro sådana personer, vilka voro dugliga för krigstjänst, men även kunde hjälpa till vid landets uppbyggande genom att från kronan mottaga större jordlotter och tillika underlydande bönder, eller genom att de för bestämd avgift kunde få mindre landstycken såsom åkrar, ängar, skog, fiskeplatser o. s. v. Till den tredje klassen hörde köpmännen och hantverkarna, vilka genom låg tull och andra fördelar voro privilegierade och bosatte sig i Ingermanlands städer. Adelsmännen skulle åtnjuta samma privilegier som adelsmännen i Sverige. Länen själv skulle ges „jure feudi, quidem veteris“. För att adelns antal inom landet skulle tilltaga, skulle „cum feudo nobili“ även givas personer „insignia nobilitatis“, vilka genom härstamning voro detta värda eller hade förespråkare bland personer av högre stånd. Enligt landsakten skulle länsägarna få oinskränkt makt över de underlydande bönderna och ha rätt att behandla dem efter eget godtycke. Läntagarna hade rätt att döma sina underlydande för civila förseelser, under det att kriminalistiska brott bestraffades enligt Sveriges adels privilegier. Ävenså hade de tillåtelse att frakta sina varor till Tallinn och Narva. Ifall den landsträcka, läntagaren

22. Ibidem, sid 36—37. Den ingermanländsk-ryska gränsen var särskilt glest befolkad, då det där fanns stora skogar, mossar och kärr.

skulle erhålla, var bebodd av ryska eller finska bönder, måste dessa vid länsherrens ankomst flytta, så att läntagaren erhölet ett fullkomligt obebott land. På huvudgodsen måste adeln och emphyteuticarierna kvarlämna två bondefamiljer. Läntagarna fingo endast använda de arbetskrafter, vilka de själva medfört, men det var förbjudet att taga arbetare ifrån Sverige och Ryssland. Då landet var öppet för anfall ifrån Ryssland, tillätos innevånarna att vid behov fly till fästningarna med sina värdefulla lösören. Där skulle de erhålla platser för husbyggen. Nybyggarna hade två års skattefrihet o. s. v. Vid de skattefria årens slut fingo läns herrarna ej ställa för stora fordringar på sina underlydande; bönderna i Ingermanland skulle för sin jord endast betala hälften av det som den svenska adelns bönder i Sverige betalade. Utom detta utlovades stora privilegier till köpmän och hantverkare, som bosatte sig i städerna ²³).

Enligt landsakten skulle nybyggarna alltså erhålla åtskilliga fördelar, under det att landets tidigare innevånare, de ryska och finska bönderna, helt skulle bli livegna. Regeringen ansåg då som sin huvuduppgift landets kolonisering på goda villkor, vilka senare inskränktes; senare skulle liksom i Livland socknarna (pogoster) kring fästningarna stå under dessas uppsikt och ej överlämnas till privatpersoner. För att dessa socknar skulle ge fästningarna större inkomster, förbjöds ej endast grundandet av nya län, utan även adeln, vilken sedan gammalt hade bott där, om det nu var ryska bojarer eller adelsmän av annan nationalitet, tvingades att flytta till ett annat område. För att fylla de tomrum, vilka på detta sätt uppstodo, överfördes finska och ryska bönder dit. Genom dessa manipulationer måste det ju ovillkorligen bli brist på arbetskrafter på adelsgodsen. För att avhjälpa detta fingo de nya läns herrarna tillåtelse att förskaffa sig arbetskrafter, där de kunde, men med ett villkor — inte ifrån svenska provinser. Om bojarerna och andra, vilka voro tvungna att flytta, ville behålla sina bönder, fingo de rätt att på det nya stället få så många kronobönder, som de förut hade. Men de, vilka förut ej innehaft någon egendom i Ingermanland och först nu fingo ett län, måste själv förskaffa sig kolonister. Ingen av dem hade rätt att erhålla mera jord än han med sina underlydande kunde bebygga ²⁴). För genomförandet av dessa radikala kolonisationsmetoder tillsattes 1622 en kommission bestående av guvernör Erik Andersson, kamreraren Anders Eriksson (Trana), kommissarie Georg Justus von Stein samt arrendatorn Bogislaus Rosen ²⁵). Ivangorods län försökte

23. Ingermanlands landsakt 16 okt. 1622. Ö h l a n d e r: Ingermanlands historia I, sid. 227—234.

24. Ö h l a n d e r: Ingermanlands historia I, sid. 46—47.

25. A l m q u i s t II, sid. 659.

man befolka med tyska bönder. Detta läns enda pogost, Petrovitschi, skulle, några vid stranden liggande byar ej inberäknade, överlätas åt adeln. Här erhöles bland andra läntagare även två kommissionsmedlemmar var sitt län. I Jamburgs län behöll kronan av 6 pogoster Opolitschi och hälften av Jasterbinschi pogost för staden Jamburgs uppehälle²⁶). Då i länet Koporje en rätt stor del av jorden ej var bebyggd, försökte regeringen här överlämna län till privatpersoner. Men enligt kolonisationsplanen kunde man i Koporje län ej utlämna några förlänningar i Dättilinschi, Samoschi, Kargalschi, Grigorovschi, Toldotschi, Ratziuschi och hälften av Oseretschi pogoster. I Koporje län funnos 12 pogoster²⁷). Följaktligen kunde endast 5½ pogoster uppdelas i län. Av dessa tolv pogoster tillhörde fyra Ingermanlands härad, nämligen Kargalschi, Samoschi, Dättilinschi, och Kipenschi och till det s. k. vobjakernas härad hörde Grigorovschi, Osoretzsch, Saretschi, Dägilinschi, Fsdilitschi, Svidetschi, Orlinschi och Grisenschi. Senare, 1623, gällde förbudet endast tre pogoster: Dättilinschi, Samoschi och Oseretzsch. Då det i Koporje län fanns stora jordlotter, som ej voro bebodda, förflyttades flera bojarer ifrån Nöteborgs län hit. I Tudershoff erhöles ryssarna Aminoff, vilka hade stora län i västra Ingermanland, jord; i pogosten Tudershoff erhöles även Feodor Lukmenoff, som lämnat den ryska tjänsten och övergått i svensk, ett stort län; hit flyttade även Ivan Maisetzkoj från Nöteborgs län. 1622 erhöles Johan Skytte i pogosten Tudershoff ett stort län, vilket senare förvandlades till friherresäte. Nu upptog hans län hela pogosten. Men han hade stor brist på arbetskrafter. Därför fick han tillåtelse att hämta kolonister ifrån utlandet, men ej svenska, finska, estniska och ryska bönder. Senare upphävdes detta förbud, och han kunde värva arbetskrafter, var han ville. Ett ännu större län erhöles landskapets guvernör Karl Karlsson Gyllenhjelm i pogosterna Ingris (Ižora) och Spaski. Där erhöles även Svante Banér och kommissionsmedlemmen Erik Andersson var sitt län. Den sistnämnde måste dock senare byta sitt län, då det låg för nära intill fästningarna. Dessutom erhöles här liksom i andra län även tyskar ifrån Östbalticum och Tyskland jord. Enligt ett kontrakt av den 12 april 1630 skulle Ingermanland och Karelen mot en årlig ränta av 300.000 daler gå till ett aktiebolag i Holland, vilket emellertid genom holländarnas dåliga affärsoperationer ej blev av²⁸).

Som vi se, försökte Sverige på allt sätt kultivera och bebygga

26. Almquist II, sid 667—675. Till Jamburgs län hörde 1583 6 pogoster: Opolizsch, Jasterbinschi, Wrudschi, Jamschi, Ratzinschi, Toldotschi. De två sistnämnda räknades 1618 till Koporje (Kaprio) län. 1630 fanns Jamschi pogost ej längre.

27. Almquist II, sid. 676—678.

28. Almquist II, sid. 683, 687.

landet. Innevånarnas antal hade aldrig varit vidare stort²⁰). Orsaken låg i de stora kärren och mossarna samt andra ofruktbara delar av landet. Dessutom var livet mycket oroligt under de långa krigen mellan Sverige och Ryssland.

Enligt Stolbovafredens villkor kunde bojarerna, munkarna och andra innevånare inom loppet av 14 dagar emigrera till Ryssland, infall de ej ville bli svenska undersåtar. Sveriges regering, vilken fruktade, att landet skulle bli helt obebott, gjorde allt för att innevånarna skulle stanna. Med ett särskilt nådebrev fingo bönderna lägre skatter o. s. v. Regeringen vände sig även till inflytelserika personer i landet med anhållan, att dessa skulle förmå befolkningen att stanna. Men alla dessa försök tjänade till intet, och de ryska bönderna flydde i så stort antal till Ryssland, att flera pogoster blevo nästan folktomma; så flydde endast från Ivangorods län, vilket bestod av en pogost, från år 1630 till augusti 1636 364 familjer till Ryssland³⁰). Två år efter Stolbovafreden kunde Gustof Adolf säga, att han ej hade någon nytta av Ingermanland, då det nästan var fullständigt utan innevånare. År 1628 var Sveriges regering så förargad på innevånarnas flykt, att Gustaf Adolf befallde, att alla flyktingar, vilka ertappades under flykt, och även de, om vilka man säkert visste, att de ämnade fly, skulle hängas. Men ryssarnas flykt tilltog endast mot slutet av Gustaf Adolfs regering och i början på drottning Kristinas. 1633 meddelade Livlands och Ingermanlands generalguvernör Mannersköld Sveriges regering, att böndernas flykt till Ryssland under den sista tiden tilltagit i oroväckande grad. Som grund för denna anser Mannersköld religionstvånget. T. o. m. de grekisk-katolska ingrerna och vodjakerna följde de flyende ryssarna. Upphävandet av trosfriheten i Ingermanland och förbudet för innevånarna att anställa nya grekiskkatolska präster samt den solidariska skattefördelningen, enligt vilken de kvarblivna byinnevånarna även måste betala flyktingarnas skatter, oavsett om de kunde eller ej, var den huvudsakliga grunden för de talrika flykterna. I ett senare brev samma år skrev Mannersköld, att från år 1630 i augusti till 1633 hade flera kronobönder flytt ur landet till Ryssland. De flesta flyktingarna härstammade från Nöteborgs län. Dess läns herres, Johan Kinnemuth, brev till Sveriges regering visar, att under åren 1630—33 några hundra bondefamiljer flytt endast från hans län. De ryska läns herrarna ansökte om en sänkning av de

29. 1589 fannns det i Jamburgs län 2205 obser, av dessa voro 1546 1/4 obebodda. Samma var förhållandet i de andra ingermanländska länen. Kriget under 17. årh. början verkade ej så förstörande som det under 16. årh. andra hälft. 1619—1623 voro t. ex. i Jamburgs län 1067 1/2 bebodda hakar (obser), obebodda 548 5/8, i Ivangorods län fannns det vid samma tid 321 bebodda hakar och 56 obebodda. (O. A. Forsström. Kuvaus Inkerimaan oloista Ruotsivallan aikana. Sortavalassa 1890, sid 31. Kunik: Jordeböcker öfver Ingermanland, passim.)

30. Ö h l a n d e r: Ingermanlands historia I, sid. 17—18.

dryga skatterna. Förmyndarregeringen varnade i sitt svar av den 22. aug. 1634 godsägarna för att påbördade bönderna för stora arbetsbördor, då den trodde, att detta var orsaken till massflykten. Samma år lät regeringen meddela, att de ryska bönder, vilka återvände till Ingermanland, skulle erhålla jord samt i tre år ej vara livegna³¹). Nu hade Sveriges regering ej längre det tidigare intresset för de grekisk-katolska ryssarna. 1634 överenskommo Moskväs och Sveriges sändebud om utbyte av flyktingarna. I denna fråga hade bägge maktägande flera sammankomster, den viktigaste 1636 i Osiovagora³²). På den svenska regeringens befallning skulle grundliga efterforskningar anställas för att fastställa, vilka personer som flytt från svenska besittningar till Ryssland och omvänt. Dessa slutfördes 1636 och gävo vid handen, att mycket flera flytt från Sverige till Ryssland än ifrån Ryssland till Sverige. För utväxlingen av flyktingarna utnämndes kommissarier år 1636. Efter det Rysslands flyktingar till Ingermanland hade samlats, skulle dessa föras till Saritsa och därifrån vidare till Osinovagora vid den ryska gränsen. Utväxlingen gav dock ej önskat resultat. Ryssland överlämnade endast de fattigare, under det att de rika hade bosatt sig långt inåt landet eller räddade sig genom att besticka Novgorods vojevod³³). Flykten från Ingermanland upphörde ej. 1643 skrev Ingermanlands och Keksholms läns generalguvernör Erik Gyllenstierna till rikskansler Axel Oxenstierna, att flera bönder vid hans tillträde till ämbetet flytt till Ryssland. När Ingermanland 1642 förvandlades till superintendentenskap, blev Heinrich Stahl superintendent. Vid ordnandet av landets kyrkoförhållanden var han för hårdhänt och anfäktade den grekisk-katolska befolkningens trosfrihet, vilket naturligtvis gjorde ryssarna ännu misstrognare. Under det svenska våldets tid ansågo ryssarna ej Ingermanland som sitt rätta fädernesland, vilket även Sveriges regering var medveten om. Under krigsåren 1656—58 märktes även ryssarnas fientlighet mot Sverige. När de ryska trupperna inträngde i landet, gingo de ingermanländska städernas innevånare och den grekisk-katolska bondebefolkningen över på deras sida. Ryssarna skonade även de grekisk-katolska böndernas gårdar och övriga egendom. De bönder, vilka flyttat från Finland till Ingermanland, dödades eller befalldes att antaga den ryska tron. De ryska innevånarna i Narva hade redan före kriget haft hemliga förbindelser med Ryssland. Då de visste, att krig skulle utbryta, hade de även fört sina ägodelar till Ryssland. Detta uppväckte naturligtvis generalguvernör Gustav Horns misstankar, och han lät fångsla de inflytelserikaste och skickade dem till Sverige. I sitt brev till konungen

31. Forsström, sid. 33—34.

32. Öhlander, Ingermanlands historia I, sid 18—19, Forsström, sid. 33—35.

33. Öhlander, Ingermanlands historia I, sid. 35—36.

den 15 juni 1657 meddelar generalguvernör Christer Horn, att han ej har möjlighet att erhålla tillförlitliga uppgifter från Ryssland, under det att Narvas och Ivangorods innevånare gävo ryssarna fullständiga uppgifter om händelserna i Ingermanland. På samma sätt handlade även provinsens grekisk-katolska bondebefolkning. Den 12 okt. 1657 skrev Horn till Svea rikets ständer, att Jamburgs innevånare och „ryska“ bönder helt övergått på rysk sida ³⁴). Under händelserna 1656—58 var alltså emigrationen ifrån Ingermanland av nationell och religiös natur. Luteraner och grekisk-katoliker voro fiender sinsemellan. Och när krigslyckan vände ryssarna ryggen, följde landskapets grekisk-katolska befolkning med den ryska hären. Enligt den finske forskaren Forsströms påståenden förlorade Ingermanlands och Kexholms län just härigenom den största delen av sin befolkning. Båda länens adelsmän klagade 1663 för Karl XI:s förmyndarregering över att landet vore såpass utan innevånare, att inte ens en tredjedel av den förr brukade jorden kunde odlas på nytt ³⁵).

Vid den svenska tidens slut bosatte sig dock återigen ryssar i Ingermanland, de s. k. raskolnikerna, vilka då uppstodo i Ryssland. En del av dem flydde till Ingermanland, där Karl XI upplät land åt dem. På detta sätt avtog från år till år den gamla grekisk-katolska befolkningen i Ingermanland.

Just denna flykt bland ryssarna och detta, att koloniseringen med tyskar ej gav önskat resultat, gjorde, att kolonisationsförsöken inte gävo vad Sveriges regering hoppats på. Sverige måste även frångå sin ståndpunkt, att landet ej finge befolkas med emigranter från svenska besittningar. Senare koloniserades Ingermanland även med svenska men i synnerhet med finska bönder. Flera svenska adelsmän, som erhållit län i landet, medförde arbetare från sina gods i Sverige, av vilka en stor del stannade i landet och själv odlade någon mindre jordlott. Sverige hade även sänt finska soldater till Ingermanlands fästningar, vilka nu erhöilo land för nybygge. Här ha vi att göra med se s. k. krigskolonierna. Krigskoloniernas grundande stod även på Gustaf Adolfs program för gränsbefästningarna. Ett flertal sådana kolonier grundades i Karelen och Ingermanland. De skulle även grundas i Estland och Livland; efter Livlands erövring skulle en sådan grundas i närheten av Tartu. Redan 1623 skulle den första koloniseringen ske på det till Axel Oxenstierna skänkta länet Volmar, 300 finska knektar med hustur och barn skulle nämligen bli ditsända. Naturligtvis skulle sådana kolonier även grundas invid andra städer. Dessa knektar skulle tillhöra städernas garnison ³⁶). Genom att konungen använde sig av finska knek-

34. Forsström, sid. 37—38.

35. Forsström, sid. 37—38.

36. Ragnar Liljedahl: Svensk förvaltning i Livland 1617—1634. Upsala 1933, sid. 57.

tar vid grundandet av krigskolonier, var han tvungen att delvis avstå från sitt program angående koloniseringen i Ingermanland. Ifrån Sverige skickades även förbrytare dit, så att det i någon mån liknade Sibirien. Forskaren Sjögren, vilken noga undersökt förhållandena i Ingermanland, säger, att det bland dess bönder fanns familjer med svenska adelsfamiljers namn, så t. ex. Sparre eller det förfinska Parri i Tudershoff och Moloskovits, Bonde i Koprina, Posse i Kaprio, Ruuth i Spankova, Mannsträhle och Ramse (von Ramsay) i Gubanitz, andra såsom Hemming i Skvowitz, Malm i Ropscha, Schultz i Hietamäe, Schütz i Gubanitz och dessutom en hel del andra³⁷), vilka kunna vara tyska, ehuru de även förekommo hos svenska och finska adelsmän. Det är möjligt, att dessa såsom förbrytare skickats till Ingermanland.

Gustaf Adolf hade avsikten att bosätta cirka 2—300 finska och svenska familjer i Nöteborgs östra del för att därigenom bättre skydda gränsen³⁸). Det är dock naturligt, att Sverige vilket självt var glest befolkat, inte kunde sända ett större antal nybyggare till Ingermanland, där även den städse lurande faran vid ryska gränsen bortskrämd eventuela nybyggare. Lättare var det att få nybyggare ifrån Finland, isynnerhet från Finlands östra del. De finska nybyggarna voro de s. k. äyrämöiserna och savakoerna, huvudsakligen från Savo och Viborgs län, och deras emigration till Ingermanland skedde just under den svenska tiden³⁹). De svenska godsherrarna skickade sina finska förvaltare till Finland, där dessa med alla medel försökte förmå sina stamfränder att flytta till Ingermanland⁴⁰). Emigreringen dit från Finland var så stor, att Viborgs läns landshövding Karl Mörner 1641 meddelade rikskanslern, att en stor del av hans bönder flyttat till Ingermanland och att Ingermanlands läns-herrar skickade sina värvare till Viborgs län, vilka med vackra förespeglingar lockade med sig befolkningen. Emigrationen tog så stark överhand, att enligt Mörners meddelande från ett enda länsman skap ibland 60—70 personer flyttat till Ingermanland och underlåtit betalandet av kronoskatten. Kriget under Gustaf Adolfs tid och senare hjälpte mycket till härvid, ty männen i Finland flydde till Ingermanland av rädsla, att de skulle värvas till soldater i kriget emot Tyskland. Även de höga skatterna i Finland buro en del av skulden⁴¹).

Ingermanlands superintendent Johan Gezelius skrev år 1685 till konungen, att det i Ingermanland fanns innevänare av grekisk-katolsk tro, vilkas förfäder två eller tre släktled tillbaka hade

37. Sjögren, sid 25; Öhlander, Ingermanlands historia I, sid. 25—26.

38. Öhlander: Ingermanlands historia I, sid. 24—26.

39. Forsström, sid. 42—44.

40. Öhlander: Ingermanlands historia I, sid. 26.

41. Arvi Korhonen: Kustaa Adolfin sotien suomalaista arviointia. Historiallinen Aikakauskirja, 1932, sid. 241—242.

flyttat dit ifrån Rautalampi och andra platser i Finland. De i Ingermanland bosatta krigsmännen togos på 1640-talet från Viborgs och Nyslotts län, men de flydde ifrån hären och återvände antingen till Ingermanland eller Keksholms län. Sex år senare skrev även Sveriges regering till Mörner om de finska krigarnas dåliga vana att fly från hären till Ingermanland. Det förbjöds vid 100 riksdalers vite att mottaga och giva uppehälle åt adelsmän och även ofrälse, vilka flytt, men detta förbud hade ingen större verkan. Tre år senare upprepades samma sak. 1679 meddelade reduktionens kommissarier Daniel Tilas och Axel Christersson i en till regeringen ställd skrivelse, att det i Ingermanland funnes flera frikarlar (alltså nybyggare). Den största delen av dessa utgjordes av deserterade soldater. De levde i närheten av gränsen och voro en fara för landet, i det att de nedhöggo böndernas skog och gjorde dessa fattiga. Särskilt väl skildrar generalguvernör Sperling Ingermanlands förhållanden i en redovisning till konungen 1684. Han indelar landskapets befolkning i luteraner och grekiska katoliker. Grekiska katoliker äro ingrerna, vodjakerna och ryssarna; luteraner äro de ifrån Finland invandrade bönderna. Dessa senare ha till största delen flytt till Ingermanland antingen av fruktan för straff eller för att undgå krigstjänstgöring⁴²).

Redan Gustaf Vasa hade planen att grunda soldatkolonier i Finland, isynnerhet just vid den ryska gränsen. Varje soldat erhöll liksom bönderna en jordlott, och vid krigsutbrott skulle han kämpa emot fienden. Krigaryrket övergick från far till son, varvid regeringen betalade sonens uppehälle, tills denne fyllt 15 år, då han skulle träda i faderns ställe. Man vet ej säkert, varifrån dessa soldater-nybyggare härstammade⁴³). I första hand voro de naturligtvis finnar. Som vi redan tidigare sågo, meddelar den svenske forskaren Öhlander, att Gustaf Adolff ämnade grunda en stor krigskoloni i Nöteborgs län, vilken skulle bestå av 2—300 svenska och finska familjer, så att detta län ej endast skulle bebyggas utan även landets försvar förstärkas. Konungen hade i denna fråga vänt sig till Jakob de la Gardie, vilken bäst kände till förhållandena, eftersom han arrenderat Nöteborgs område⁴⁴). Dessutom hade han under det ryska kriget blivit närmare bekant med försvarsmöjligheterna. Men enligt Öhlanders åsikt hade det vid den tiden dock ej grundats någon sådan koloni⁴⁵). Om ock dåförtiden ingen större koloni grundades där, så fanns det under den andra hälften av det 17 årh. efter Karl X Gustafs krig med Ryssland 1656—61 stora möjligheter och även behov att sända finska nybyggare till ryska

42. Forsström, sid. 57—58.

43. Odhner: Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare. Stockholm 1865, sid. 211.

44. Öhlander: Ingermanlands historia I, sid 24—25.

45. Ibidem I, sid. 25, 35.

gränsen. De ryska innevånarna hade ju tillsammans med den ryska hären lämnat landet, och det fanns mycket få bönder kvar. Det sista kriget hade även visat, hur farligt det var att ha ryssar boende invid gränsen till Ryssland. Finska forskare påstå, att Nöteborgs gränslinje efter Karl X Gustafs krig med Ryssland erhållit en alldeles ny befolkning. Vid samma tid försiggick även en stor förändring av befolkningens nationalitet i Ingermanland⁴⁶). Att finnar bosatte sig vid ryska gränsen i Nöteborgs län, var av mycket stor vikt för regeringen, ty just ifrån denna sida följde Rysslands angrepp på Ingermanland och Finland.

Även undersökningarna av Ingermanlands innevånarens namn visa nationaliteternas förändring. I landskapets äldre skatteböcker före freden i Teusina funnos endast få finska namn, så t. ex. i Jamburgs län år 1589 764 bönder och 167 nybyggare, av vilka endast 5 namn voro finska och de övriga ryska. Efter Stolbovafreden hade i Ivangorods län 90,7% av innevånarna ryska namn, finska — 9,3%; i Jamburg: ryska — 98,3%, finska — 1,7%; i Nöteborgs; ryska — 63,4%, finska — 36,6%. 1641 funnos i Ivangorods län finska (och svenska) namn 24,4%, ryska — 71,4%, tyska 2,0%; i Jamburg: finska (och svenska) — 15,1%, ryska — 81,8%, tyska — 0,8%; i Nöteborgs: finska (och svenska) 58,5%, ryska — 40,5%, tyska — 0,3% i Koporje: finska (och svenska) — 17,9%, ryska — 80,5%, tyska — 0,2%. Men 1695 hade stora förändringar försiggått; i Ivangorods län funnos då 46,7% finska (och svenska) namn, ryska — 48,3%, tyska — 3,3%; i Jamburg: finska (och svenska) 62,4%, ryska — 34,8%, tyska osv. — 2,0%; i Koporje: finska (och svenska) — 60,2%, ryska — 37,9%, tyska osv. — 1,5%; i Nöteborgs: finska (och svenska) — 92,5%, ryska 5,7%, tyska osv. — 1,6%. I hela Ingermanland funnos 71,7% innevånare med finska (och svenska), 26% med ryska, 2% med tyska och med adliga namn 1,7%⁴⁷). Enligt dessa data var Ingermanland efter Stolbovafreden övervägande ryskt, varvid de grekisk-katolska ingrerna och vodjakerna i provinsens västra och mellersta del ej äro medräknade. År 1641 hade de svenska och finska namnen tilltagit i västra och ännu mer i östra Ingermanland i Nöteborgs län. Ännu mer hade innevånarnas sammansättning förändrat sig mot slutet av århundradet. I den östliga delen av Ingermanland hade de ryska namnen gått starkt tillbaka, och om man gör avdrag för de äldre grekisk-katolska finnarna, måste denna procent vara ännu större.

Som vi alltså se, har Ingermanland erhållit ett flertal nybyggare, de flesta just ifrån Finland. Dessa voro fullkomligt värda allt förtroende och dessutom nästan uteslutande luteraner.

46. Voionmaa, sid. 62.

47. Forsström, sid. 46—49.

Som det redan anmärktes, försökte Gustaf Adolf även få tyska nybyggare till Ingermanland. Före och även under den svenska tiden var den tyska nationalitetens medelpunkt i Ingermanland staden Narva. Under den svenska tiden uppstod ännu ett nytt handelscentrum, staden Nyen, dit flera tyskar flyttade⁴⁸). Dessutom funnos de även i mindre antal på andra handelsplatser. Men i Ingermanland fanns det även tyska bönder, vilka flyttat dit under konung Gustaf Adolfs tid. Som vi sågo, försökte Sveriges regering förstora landets innevånareantal och rikedom genom att utlova särskilda privilegier till tyskarna. Dessa privilegier stadfästes i Ingermanlands landsakt 1622. För att motarbeta de grekisk-katolska och ryska elementens inflytande, försökte Gustaf Adolf få hit nybyggare från Nordtyskland, Mecklenburg, Ditmarschen och Bremen⁴⁹). Samma dag som landsakten offentliggjordes, fingo tyska adelsmän 157 obser i Ingermanland. Bland adelsmännen voro tre ifrån Mecklenburg, och dessa lovade taga med sig tyska bönder. Före 1622 års slut, utdelades ännu flera län till svenska och tyska adelsmän. 1623 hämtade Georg Justus von Stein flera nybyggare ifrån Tyskland, såväl adel som ofrälse. Under den närmaste tiden uppstodo flera nya län i Ingermanland. Tyska kolonister skulle bosätta sig t. ex. i Ivangorods län⁵⁰). Men resultaten voro ringa. De tyska kolonisterna voro missnöjda med de län de erhållit och hotade att återvända till hemlandet, om de ej erhöle land i de pogoster, vilka riket behållit för egen del. Då tilldelades dem län även i dessa pogoster. Efter Gustaf Adolfs död visade det sig, att de tyska nybyggarna ej kunde vänja sig vid de nya förhållandena. Efter konungens död framträdde tyskarnas kraftlöshet allt mer och mer, de flesta av dem blevo fattiga och återvände till hemlandet. Länsherrarna hämtade sig två och ibland t. o. m. tre gånger nybyggare ifrån Tyskland eller Kurland, men resultaten voro alltid desamma. Till sist tröttnade de. 1635 meddelade Kristinas förmyndarregering landshövding Mannersköld, att de tyska bönder, vilka bodde i Koporje län, ej kunde reda sig, trots att regeringen från år till år hjälpt dem med lån. Regeringen befäller, att nya bönder skola sättas i deras ställe. I samma brev se vi, att en del inte ens bebyggt landet utan t. o. m. sålt det till andra. År 1644 skrev generalguvernör Gyllenstjerna till kanslikollegiet, att det knappast fanns någon av kapitulationsjordens bebyggare, som uppfyllt kapitulationens fordringar, att landet skulle befolkas med tyskar. Läntagarna hade hämtat jordbrukare ifrån Tyskland, men dessa hade snart blivit fattiga. Länsherrarna voro tvungna att låna dem boskap, hästar, frö o. s. v., men när de inte kunde betala lånet, flydde de. 1646 klagade

48. Bönssdorff, sid. 409.

49. Öhlander: Ingermanlands historia I, sid 26—27; Forsström, sid. 58—60.

50. Forsström, sid. 60—61. Almquist II, sid. 669.

generalguvernör Mörner för rikskanslern, att en del av läntagarna hade pantsatt eller sålt den skänkta jorden. Flera av dem hade avsikten att efter detta återvända till Tyskland ⁵¹).

Att tyskarnas antal i landet dock ej avtog vidare nämnvärt, berodde på städerna Narva och Nyen.

Man måste fråga: „Varför flyttade så få ester till Ingermanland?“ Utan tvivel voro de långa krigsperioderna, vilka räckte från mitten av det 16 årh. till de första årtiondena på det 17, skuld därtill. I mellersta Estland hade innevånarnas antal förminskats oerhört, och detta erbjöd stora möjligheter för en inre kolonisation ⁵²). Senare vid den svenska tidens slut, när Estland igen var tätare befolkat, förändrades förhållandena delvis.

Om vi betrakta Ingermanlands kolonisation under 1600-talet se vi, att denna skedde direkt dynamiskt. Sverige önskade ej, att Ingermanland skulle erhålla nybyggare ifrån Finland, Sverige och andra svenska besittningar, då detta naturligtvis skulle ha inneburit en ekonomisk förlust för de nämnda landen. Gustaf Adolf ville sätta en gräns för ryssarnas utvandringar, men detta lyckades ej. Grunderna därtill voro antingen religiösa eller politiska. Bättre var det ej heller med tyskarnas kolonisering. Alltså återstod endast Finland, och därifrån förekommo också rätt så stora utvandringar till Ingermanland.

1642 var innevånarnas antal i Ingermanland enligt skattelängderna (från 12—60 års ålder) 19400, och om man även medräknat dem, vilka på grund av ungdom, ålderdom, fattigdom osv. ej voro upptagna i detta antal, skulle den verkliga siffran enligt Forsströms beräkningar uppnått 38.800 själar. 1696 visade skattelängderna 31.200 personer, men om man även här medräknat de förut nämnda, skulle man få talet 63.000 ⁵³), städerna icke medräknade.

Följaktligen hade innevånarnas antal fördubblats under loppet av cirka 60 år. Detta är ett mycket gott resultat, om man tager i räkningen de grekisk-katolska innevånarnas flykt till Ryssland efter Stolbovafreden under Gustaf Adolfs och delvis även under drottning Kristinas tid, och att dessutom en stor del av innevånarna dödades och sändes såsom fångar till Ryssland under kriget åren 1656—1658.

Tack vare invandringarna ifrån Finland till Ingermanland försvunno så småningom de grekisk-katolska elementen. Provinsen hade igen förvandlats till ett land med innevånare av övervägande finsk nationalitet, och om det svenska väldets tid

51. Ö h l a n d e r, sid. 46—47.

52. J. L i b e, A. O i n a s, H. S e p p, J. V a s a r: Eesti rahva ajalugu, Vasars text, sid. 927.

53. F o r s s t r ö m, sid. 66—67.

ej så snart avbrutits, hade resultaten blivit ännu bättre. Före den svenska tiden hotades landet starkt av förryskning, vilken åter hotade efter det Nordiska kriget, som hade en olycklig utgång för Sverige.

Det finska inflytandet i Ingermanland skulle ha gjort sig ännu mera gällande, om de planer, vilka provinsens superintendent Johan Gezelius hade för införandet av den luterska tron blivit utförda. Det var tack vare den ryska regeringens påtryckning, som dessa planer ej utfördes, ty genom dem skulle just de grekisk-katolska ingrarna och vobjakerna i landets mellersta och västra delar luteraniserats. Inrepolitiskt skulle detta ha varit av stor betydelse, ty när den ryska hären 1700 anföll Narva, gingo ryssarna i Väst-Ingermanland genast över på Rysslands sida och hjälpte till att döda de finska bönderna. Att regeringen handlade rätt i att handskas hårdhänt med de grekisk-katolska elementen, är fullständigt säkert. Att detta var nödvändigt för landets försvar, bevisar Nordiska kriget. Om kampen mellan Sverige och Ryssland under det stora Nordiska kriget hade slutat med svensk seger, skulle de grekisk-katolska elementen mer eller mindre undanträngts ur landet. Särskild benägenhet att försvenskas och förfinskas visade den ryska adeln, bland vilken man kunde nämna ätterna Aminoff, Apollof och flera andra. Om Sveriges regering hade lyckats bebygga landet i den utsträckning, som den önskade, hade Sverige i Östbalticum erhållit stora landsträckor bebodda av finnar, och detta skulle säkert hjälpt till vid grundandet av ett svenskt-finskt rike, där Sveriges rikskultur då skulle varit den normgivande. Genom de stora historiska tilldragelserna fullbordades detta emellertid ej; huvudsakligen buro skulden krigen med Danmark, det 30-åriga kriget och Karl X Gustafs krig med Polen. Den viktiga politiska missionen blev alltså ej utförd. Då landet var mycket glest befolkat, var det möjligt att få dit en helt ny befolkning. Genom framskjutandet av den svensk-finska gränsen skulle Sveriges makt blivit mycket större i Öst-Balticum. Även nu var det, som Sverige uppnått, av stor vikt för utvecklingen av de nordiska länderna. Men genom en större utveckling skulle Moskva undanträngts från de storpolitiska kombinationerna i Öst-Balticum, och Moskvas makt skulle ha vänt sig mera söderut, där åter Ukraina och Turkiet skulle ha verkat hämmande. Förfinskandet av Ingermanland var en storartad möjlighet för Sverige att utsträcka sina gränser och befästa samt förstora sin makt. Framskjutandet av Sveriges gränser i det nuvarande Syd-Sverige var också av stor vikt, men huvudvikten låg på 1700-talet i problemet Öst-Europa, ty ej endast Sveriges beskyddande av Öst-Balticum var beroende härav utan även tryggheten av Sveriges inre säkerhet. Detta skulle ha varit desto viktigare, som även Estland genom Sveriges agrarreform skulle kommit Sverige närmare.

R E F E R A A T.

Lisandeid Ingeri ajaloole 17. sajandil.

Ingeri on oma geopoliitilise ja majandusliku seisundi tõttu korduvalt olnud seotud Ida- ja Põhja-Euroopa vahelise võitlusega. Ingerist oli huvitatud Rootsi, keskaegne Liivimaa ja ka koguni paavstlik kuuriagi ühelt poolt ja Novgorodi ja Moskva teiselt poolt. Teravama kaju omandas võitlus 16. sajandi lõpp-aastakümnetel ja 17. sajandi alul, kuni Rootsi Stolbova rahuga (1617) pääses Ingeri peremeheks. Selle rahuga oli segaste aegade tõttu nõrgenenud Vene sunnitud täiesti loobuma Neva jõe liinist ja Soome lahe-äärseist maist.

Soode ja metsade ja osalt harva asustuse tõttu oli maa teede-võrk Ingeri ja Vene ala vahel õige vähe välja arenenud. Novgorodi alalt kulgesid Ingerisse ja sealt edasi Kagu-Soome ja Põhja-Eesti alale kaks suuremat sõjateed, mida sajandite jooksul on kasutatud ka kaubateedena, eriti Hansa ajal. Üks sõjatee kulges Novgorodist piki Olhava jõe kallast ja Laadoga lõuna rannikut kaudu Ida-Ingerisse, hargnedes seal sõjateedeks Kagu-Soome ja Ingeri, nimelt Kesk- ja Lääne-Ingeri suunas; teine tee läks Novgorodist Luuga jõe, sealt Lääne-Ingerisse ja Põhja-Eestisse.

Peale Stolbova rahu kui Rootsi oli väga huvitatud sõjategevuse läbi õieti raskesti kannatanud Ingeri majanduslikust ülesehitamisest ja kaitsest, kerkis päevakorda Ingeri asustamise ja aegapidi ka luteriusustamise küsimus. Gustav II Adolphi püüded asustada Ingerit Põhja-Saksa aadlimeeste, kaupmeeste, kodanike jne. abiga ebaõnnestusid. Tõeliselt teostus Ingeri asustamine Kagu-Soomest, siia siirdus suurel hulgal savakoid ja äärmõisi, olgugi et see oli esialgu Rootsi valitsuse tahtmise vastu, ka nähtavasti puhtfiskaalsetes huvides ei soovitud emigratsiooni Rootsi omadelt aladelt. 17. sajandi lõpul oli Ingeris, kaasa arvatud ka vähesed rootslased, keda siia saadeti sundasumisele jne. Soome ja Rootsi nimelisi 71,7%, kuid Pähkinalinna (Nõteborgi) läänis koguni üle 92%; lisandades kreeka-katoliku usku Vene nimedega Ingeri vanemaid elanikke, vadjalasi ja ingerlasi, on Soome sugu elemendi suhtarv veel suurem.

Ingeri rahvastiku soomestumine ja luteriusustamine oli seda suurema tähtsusega, et Ingeri vana, kreeka-katoliku usku element, osutus sõdade puhul Rootsile vaenuliseks, nii Karl X Gustavi aegse Rootsi-Vene sõja ja Põhja-sõja aegu, minnes pealetungiva vaenlase poole üle, aidates rüüstata soomlaste külasid, tappa inimesi ja vangistada ja spioneerida Vene kasuks. Järelikult oli Ingeri soomestumine ja luteriusustamine Rootsile eriti tähtis just riiklikust seisukohast.